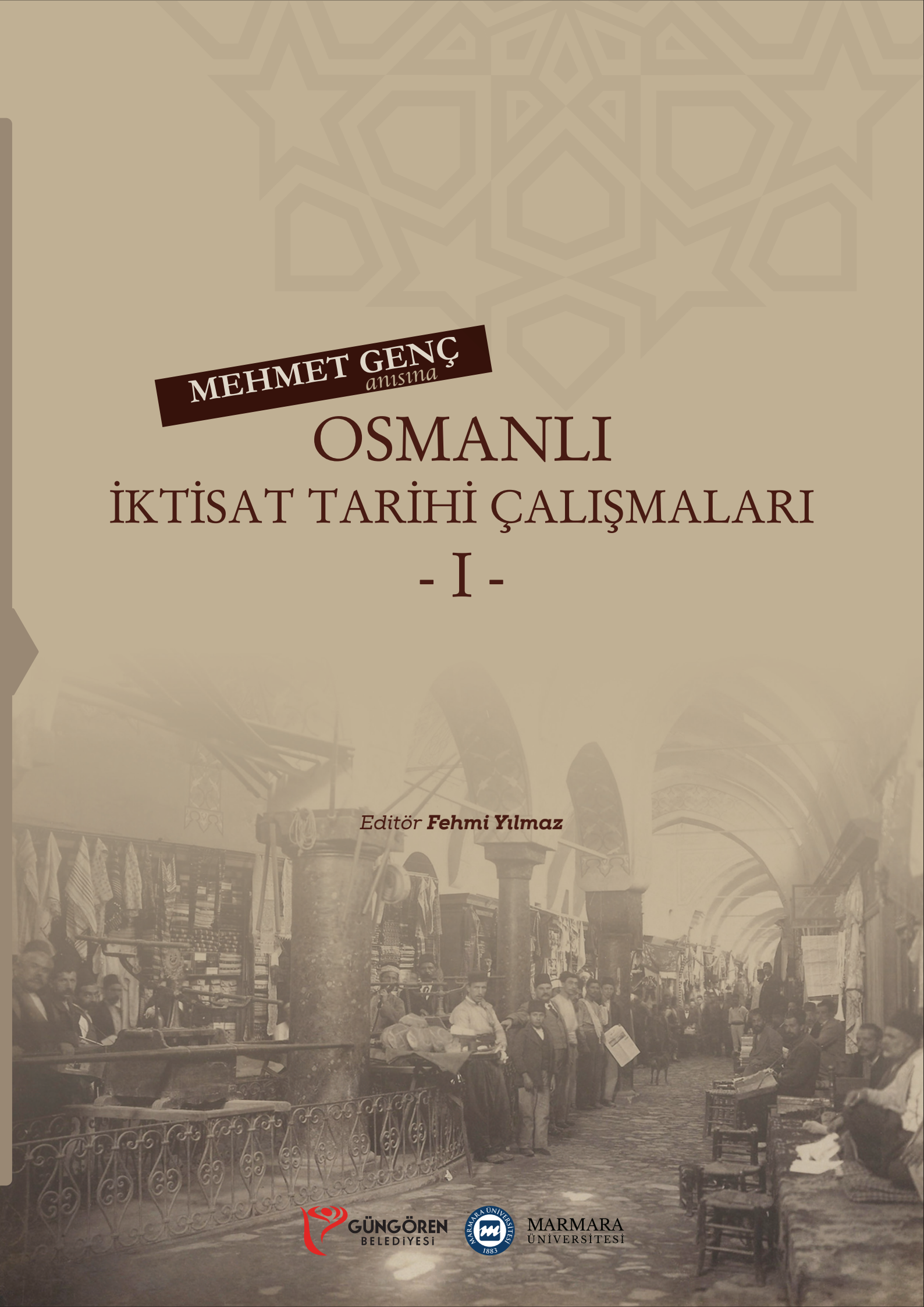
MEHMET GENÇ *anısına*

OSMANLI İKTİSAT TARİHİ ÇALIŞMALARI

- I -

Editör **Fehmi Yılmaz**

GÜNGÖREN BELEDİYESİ
MARMARA ÜNİVERSİTESİ

Mehmet Genç Anısına
Osmanlı İktisat Tarihi Çalışmaları - I

Güngören Belediyesi Yayınları, No: 2
ISBN 978-605-72807-1-8

Genel Yayın Yönetmeni
Abdulkadir Altınhan

Editör
Fehmi Yılmaz

Yayın Koordinasyon
Oğuzhan İbrahimusta

Yayın Kurulu
Yüksel Çelik - Murat Uluskan - Davut Hut
Bülent Bakar - Selim Karahasanoğlu
Yunus Uğur - Ömerül Faruk Bölükbaşı
Ali Çifçi - Murat Arısal
Serdar Oğuzhan Çaycıoğlu
Abdullah Tok - Oğuz Satır

Redaksiyon
Ayhan Yıldırım

Kapak ve İç Tasarım
Pikatron Medya Ltd. Şti.

GÜNGÖREN BELEDİYESİ
Güven Mah. Marmara Cad. No: 38 Güngören - İstanbul
Tel: 0212 449 55 00 - www.gungoren.bel.tr

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
Göztepe Yerleşkesi, 34722 Kadıköy - İstanbul
Tel: 0216 777 00 00 - www. marmara.edu.tr

"Mehmet Genç Anısına Osmanlı İktisat Tarihi Çalışmaları - I" Kitabı'nın tüm yayın hakları Marmara Üniversitesi ve Güngören Belediyesi'ne aittir. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.
İzinsiz basılamaz ve çoğaltılamaz.

12 Karantina Vergisi: Osmanlı Toplumunda Salgınla Mücadelede Malî Bir Çözüm 249

13 Tax-farming and entrepreneurship in the ottoman empire: The case of the macedonian kaza of serfice during the sixteenth century 273

Narh - Fiyatlar 291

14 Osmanlı Döneminde Fiyat İstikrarının Sağlanması Hususunda Alınan Tedbirler 293

15 Vakıf Muhasebe Defterlerine Göre Konya'da Fiyatlar (1593-1651) 325

16 18. Yüzyılda Bursa'da Buğday Fiyatlar 337

İaşe - Lojistik - Kıtlık 357

17 1918-1927 Dönemi Tramvay Hatlar 359

18 III. Selim Döneminde İstanbul'un Kahve İhtiyacının Temini Üretimi ve Ticaretinde Yapılan Usulsüzlüklerle Mücadele 367

19 İstanbul'un Balkanlardaki Kileri: Eflak Prensliği (18. Yüzyıl) 391

20 19.Yüzyılda Kaht Komisyonu ve Kıtlıkla Mücadelesi 403

Loncalar - İmalat - Sanayi 419

21 Modernleşme Sürecinde, Osmanli Taşra Vilayetlerinde Esnaf ve Sanayi Sorunları: Musul, Bağdat ve Basra Vilayetleri Örneği 421

22 Tanzimat'ın Osmanlı Sanayiine Tatbiki ve Meydana Gelen Gelişmeler 431

23 Karlovo's textile guilds in the 19th century 449

Ticaret - Tüccarlar - Servet 459

24 Napolyon'un Mısır'ı İşgali Sonrasında Fransız Mallarına El Konulması: Yeni Tespit ve Değerlendirmeler 461

25 Lehistan - Trabzon - Erzurum Yolunda Bir Ticarî Faaliyet ve Bileşenleri: Çukadar Osman Ağa ve Ortakları (1746-1754) 475

26 18. Yüzyıl Osmanlı İlmiye Ricalinden Bir Portre: Şeyhülislam Arabzâde Atâullah Efendi ve Terekesi 505

27 Bölgesel Rekabetin Gölgesinde Yeşermeyen Bahçe: 19. Yüzyılda Osmanlı-Rus Ticari İlişkilerinin Kurumsal Yapısı 537

12

KARANTİNA VERGİSİ: OSMANLI TOPLUMUNDA SALGINLA MÜCADELEDE MALÎ BİR ÇÖZÜM

Şahin Yeşilyurt[*]

GİRİŞ

Salgın hastalıklar, insanlığın ve dolayısıyla da toplumların en acı bir şekilde tecrübe ettiği ve etmekte olduğu olayların başında gelmektedir. Tıpkı günümüzde tecrübe ettiğimiz gibi geçmiş dönemlerde de salgın hastalıklar insanlığın hayatını derinden ve şiddetli bir şekilde etkileme gücüne sahip olmuş ve toplumlar açısından iktisadi, siyasi ve sosyal neticeleri olan salgınlarla mücadele etmek kaçınılmaz bir hal almıştır. Salgın hastalıkların bilinen iktisadi, siyasi ve sosyal neticelerini şu şekilde sıralamak mümkündür: Toplu ölümler neticesinde insan nüfusunun azalması, salgının yaşandığı yerlerden diğer bölgelere göç, yerleşim yerlerinde demografik yapının değişmesi, yeni yerleşim yerlerinde alt yapı ve üst yapı sorunlarının meydana gelmesi, vergi gelirlerinin (özellikle de gümrük gelirlerinin) azalması, kamu giderlerinde artışların yaşanması ve dolayısıyla bütçeye ilave bir yük getirmesi.

Salgın hastalıkları ele alan literatürde genel itibariyle, salgın hastalıkların toplumsal düzen üzerinde meydana getirdiği olumsuzluklar tartışılmış olmakla birlikte salgın hastalıkların ülkelerin iktisadi ve mali sistemlerinde meydana getirdiği etkilere ilişkin tartışmalar sınırlı kalmıştır. Örneğin Osmanlı toplumda görülen salgın hastalıklara ilişkin yoğun bir literatür bulunmaktadır.[1] Bu literatüre karşın, Osmanlı ekonomisi ve maliyesi perspektifinden söz konusu salgınların iktisadi ve mali etkilerinin ele alındığını söylemek oldukça güçtür. Başka bir ifadeyle, Osmanlı tarihini konu edinen mevcut literatürde salgın hastalıkların iktisadi ve mali etkilerinin göz ardı edildiğini söylemek mümkündür.

Literatürde yer alan bu eksikliğin tek istisnası (Kılıç, 2019) tarafından kaleme alınan bildiri çalışmasıdır.[2] Kılıç (2019) bu çalışmasında, genel itibariyle, salgın hastalıkların Osmanlı toplumunda göçe yol açtığını ve bu göç olaylarının da vergi gelirlerinde düşüşlere neden olduğunu

* *Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümü, Ankara/Türkiye, syesilyurt@ybu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2193-8052.*

1 İlgili literatür için bkz. Bulmuş 2012; Varlık 2013: 741-770, 2015, 2017; Shefer-Mossensohn 2017; Curry 2017; White 2017; Ayalon 2017; Bonhomme 2017; Robarts 2017; Sarıyıldız ve Macar 2017; Bolaños 2019: 603–620.

2 Kılıç 2019: 371-384.

ifade etmiştir. Yaşanan bu vergi kayıplarını telafi etmek adına Osmanlı idaresi birtakım yollara başvurmuştur: Göç eden kişilerin tespiti ve bunun neticesinde vergi borçlarının göç ettikleri bölgede tahsili (örneğin 1706 yılında Balkanlarda meydana gelen veba salgınında yapıldığı gibi), göç eden kişilerden tahsil edilemeyen vergi bakiyelerinin göç etmeyip salgın yerlerinde kalan kişilere yüklenmesi (örneğin 1734 yılında Bolu Sancağında uygulandığı gibi). İlgili çalışma her ne kadar Osmanlı'da salgınlar ve vergileme konusunu almış olsa da gerek çalışmanın hangi döneme odaklandığının net olmadığı gerekse bu iki konu arasındaki etkileşimin açıklanmasında yetersiz kaldığı görülmüştür.[3]

Yukarıda da ifade edildiği üzere geçmişten günümüze toplumları derinden etkileyen bu salgın hastalıklara karşı mücadele etmek maksadıyla toplumlar, birtakım yollara başvurmuşlardır. Karantina uygulaması bu çözüm yolları arasında belki de en etkili yol olarak karşımızda durmaktadır. Bu manada bulaşıcı hastalıklar nedeniyle hastalığa yakalanmış olanların toplumdan uzak tutulması başka bir ifadeyle tecrit edilmesi, eski dönemlerden itibaren uygulanan bir yöntemdir. Söz konusu bu yöntemin Osmanlı toplumunda da yaygın bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Bilhassa 19. yüzyılda yaygın bir şekilde görülen kolera hastalığı ile mücadelede karantina uygulaması önemli bir konuma sahiptir. Osmanlı'da koleraya karşı ilk karantina uygulamasının 1831 yılında uygulandığı bilinmektedir. Ayrıca aynı dönemde karantina uygulamasının faydalarının ele alındığı yazılara Takvîm-i Vekâyi'de yer verilerek toplumun dikkatinin karantina uygulamasına çekilmesine çalışılmış ve karantinanın topluma sunduğu katkılara vurgu yapılmıştır.

1838 yılına gelindiğinde, duyulan ihtiyaca binaen, Karantina Meclisi'nin kurulmasına karar verilmiştir. Karantina Meclisi'nin temel görevlerini şu şekilde sıralamak mümkündür: İlk olarak, yabancı ülkelerden Osmanlı toprağına bulaşıcı hastalıkların sirayet etmesini engellemek. İkinci olarak, Osmanlı toprakları içerisinde bulaşıcı bir hastalığın görünmesi durumunda bu hastalığı bertaraf etmeye çalışmak. Bu kapsamda ihtiyaç duyulan bölgelerde karantina merkezleri kurmak, gerekli yasal mevzuatı düzenlemek ve diğer birtakım önlemleri almak Karantina Meclisi'nin asli görevleri arasında olmuştur. Örneğin, toplu ölümlerin incelenmesi ve Karantina Meclisi'ne bilgi verilmeden ölülerin defnedilmemesi gibi kararlar Karantina Meclisi tarafından uygulamaya sokulmuştur.

Karantina Meclisi'nin kurulmasıyla birlikte burada görev ifa edecek memurların masrafları ile bu meclisin almış olduğu kararların uygulanması esnasında meydana gelecek olan harcamaların nasıl finanse edileceği tartışma konusu olmuştur. Özellikle İstanbul'da ve taşrada uygulanacak karantina için kaynak arayışına girilmiştir. İstanbul için bu sorunu çözmek adına ilk olarak zenginlerden borç alınması yoluna gidilmişken, taşrada uygulanacak karantina masrafları için halktan para alınması veya borçlanmaya gidilmesi tartışılmıştır. Ancak söz konusu dönemde Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlerden borç almadığı ileri sürülerek, alınacak borcun faizinin de dikkate alındığında bu durumun sakıncalı sonuçlar meydana getirebileceği üzerinde durulmuştur.

Diğer yandan karantina masraflarının karşılanması için yeni bir verginin ihdas edilmesine de hem halka bir yük yükleyeceği hem de yakın zamanda ilan edilecek olan Tanzimat Fermanı'na aykırı olacağından ötürü uygun bakılmamıştır. Ancak tüm bu tartışmalara rağmen karantina için

3 Kılıç 2019: 375-376.

gerekli olan binaların inşası ve Karantina Meclisi'nde görev alan memurların masraflarının karşılanması maksadıyla İstanbul ve Bilad-ı Selase'de uygulanmak üzere 1839 yılından itibaren bir vergi alınması kararlaştırılmıştır. Bu manada karantina uygulamasını sağlıklı bir şekilde uygulamaya sokmak ve toplumu salgın hastalıklardan korumak maksadıyla salgın hastalıkların engellenmesine yönelik olarak Osmanlı toplumunda karantina vergisi uygulamaya sokulmuştur. Ayrıca 1872 yılında çıkarılan nizamname ile yabancı gemilere uygulanan karantina vergisi miktarında artışa gidilmiştir.

Bu açıklamalar ekseninde bu çalışma, 19. yüzyıl boyunca Osmanlı toplumunda yaygın bir tartışma konusunu oluşturan salgın hastalıkların önlenmesinde ön plana çıkan karantina uygulamasının finansmanında kullanılmak üzere uygulamaya sokulan karantina vergisini ele almaktadır. Çalışma, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı arşivlerinde yer alan belgeler vasıtasıyla karantina vergisini değerlendirmeyi hedeflemektedir. Söz konusu belgelerde karantina vergisinin uygulanmasının ardında yatan nedenlerden uygulamada yaşanan sorunlara ve karantina vergisi mevzuatında yapılan değişikliklere değin birçok konunun ele alındığı müşahede edilmiştir. Netice itibariyle, bu çalışma Osmanlı Devleti'nde uygulamaya sokulmuş olan karantina vergisi hakkında etraflıca bir bilgi vermeyi amaçlamaktadır.

Bu manada, bu çalışma şu yönlerden önem taşımaktadır: İlk olarak bu çalışma Osmanlı Devleti'nde uygulanmış olan ve literatürde tartışma konusu olmayan karantina vergisini ele almaktadır. Bilebildiğimiz kadarıyla, literatürde bu vergiyi ele alan bir çalışma mevcut bulunmamaktadır. Böylece bu çalışmanın literatüre bir katkı sunması beklenmektedir. Diğer yandan, günümüzde tecrübe edilen Covid-19 pandemisi ülkelerin kamu gelirlerinde önemli bir düzeyde düşüşler meydana getirirken; aynı zamanda bu ülkelerin kamu harcamalarında da ciddi artışlara yol açmıştır. Bu durum, ülkeleri mali anlamda güç bir pozisyona sürüklemektedir. Bu çerçevede, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri gibi bazı devletler, pandeminin meydana getirmiş olduğu derin etkileri giderebilmek adına zenginler üzerinden alınması planlanan vergiler önermektedirler. Bu anlamda günümüzde olduğu gibi geçmişte de salgın hastalıklarla mücadelede vergilere başvurmanın kaçınılmaz bir yol olduğu değerlendirmesini Osmanlı Devleti'nde uygulanmış olan karantina vergisinden anlamak mümkündür.

Bu kapsamda 3 bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde genel itibariyle karantina uygulamasının tarihi öz bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Osmanlı Devleti'nde karantina uygulamasına dair tartışmalar ve çalışmanın üçünde bölümünde bu tartışmalar neticesinde uygulamaya sokulmuş olan karantina vergisi irdelenmiştir.

1. KARANTİNA UYGULAMASININ KISA TARİHİ

Evvela karantina kelimesinin kökeni dikkate aldığımızda, bu kelimenin ilk kullanımlarının İtalyanca kırk manasına gelen *quaranta* kelimesinin sonraki dönemlerde kırk gün anlamını taşıyan *quarantina* veya *quaranta giorni* kullanımının 17. yüzyıldan itibaren *quarentine* haline dönüşmesiyle günümüze ulaştığı bilinmektedir.[4] Burada yer alan kullanımları göz önüne aldığımızda ilgili kullanımın neredeyse aynı şekilde diğer dillere de (örneğin İngilizce'ye) sirayet ettiğini müşahede

4 Sarıyıldız 1994: 329.

etmek mümkündür. Örneğin Şehsuvaroğlu (1957) karantina kelimesinin İtalyan dilinde *quarantena*, Fransız dilinde *quarantaine*, İngiliz dilinde *quarantine*, Alman dilinde *quarantane* ve İspanyol dilinde *curantena* şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir.[5]

Karantina kelimesinin kullanımından farklı olarak sağlık alanında hastalıkların yayılmasını engellemek maksadıyla karantina uygulamasının tarihini ele aldığımızda, söz konusu uygulamanın tarihinin oldukça eski dönemlere dayandığı düşünülmektedir. Çünkü insan topluluğunun bulunduğu yerlerde toplu hastalıkların görülmesi kaçınılmazdır[6] ve bu hastalıklarla mücadelede eski dönemlerden beri öne çıkan tedavi yöntemlerinden birisi karantina usulüdür. Örneğin Eski Ahit'te salgın bir hastalığa yakalanan kişi hakkında şu açıklama yapılmaktadır:

… bu müzmin bir deri hastalığıdır. Kâhin kişiyi kirli ilan edecek… Böylesine iğrenç bir hastalığa sahip olan kimse, yırtık elbiseler giymeli, saçlarını dağınık bırakmalı, yüzünün alt kısmını örtmeli ve 'kirli! kirli!' şeklinde çığlık atmalı… Hastalıkları olduğu sürece kirli kalırlar. Yalnız yaşamalılar; kampın dışında yaşamak zorundalar.[7]

Eski Ahit'te yer alan bu değerlendirmeye ek olarak, diğer yandan, İslam dininin karantina uygulamasına bakışını ele aldığımızda, İslam dininin asli kaynağı olan hadislerde salgın hastalıklara dair açıklamalar ve bu hastalıklara karşı alınabilecek (başta karantina tedbiri olmak üzere) tedbirlerin varlığı bilinmektedir.[8] Örneğin İslamiyet'te bedenin ve yaşanan yerin temizliğine büyük bir önem atfedilmesi bunun açık bir göstergesidir. Bu manada İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren vebaya karşı (salgın hastalıklara karşı) dikkatli olunması gerektiği üzerinde durulmuştur.[9]

İfade edildiği üzere, salgın hastalıklara karşı alınabilecek önlemlere ve takınılacak tavırlara ilişkin bilgilere İslam dininin asli kaynakları arasında rastlamak mümkündür. Örneğin Buhari'de (hadis no: 5730) salgın hastalıklara ilişkin "Eğer bir yerde bulaşıcı hastalık olduğunu biliyorsanız oraya girmeyin; eğer olduğun yerde bulaşıcı hastalık var ise o hastalıktan kaçmak için oradan da çıkmayın". Yine bir diğer hadis-i şerifte "Sakif delegesinin içinde cüzzamlı biri vardı. Allah Resulü sallallahu aleyhi ve sellem ona 'Haydi sen dön, biz senin biatını kabul ettik' diye haber göndermiştir". Bu hadis-i şeriflerden de görülebileceği üzere salgın hastalığa yakalanmış olan kişilerin bulunduğu yerleri terk etmemeleri gerektiği belirtilmiştir. Böylece karantina uygulaması yoluyla salgın hastalıkların engellenmesinin İslam dininin önem atfettiği konular arasında olduğunu söylemek mümkündür.[10] Örneğin, İslam düşünürü İbn-i Sina da karantina konusuna dikkat çekmiş

5 Şehsuvaroğlu 1957: 418.

6 Örneğin erken dönem Atina'da büyük olasılıkla tifodan kaynaklanan bir vebanın varlığından söz edilmektedir. Bu vebanın M.Ö. 430 yılı civarında patlak verdiği düşünülmektedir. Bu veba hakkında tarihçi Thucydides (460-395 M.Ö) şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "…Sağlığı yerinde olan kişiler birdenbire başlarında şiddetli ateşler, gözlerde kızarıklık ve iltihaplanma, boğaz veya dil gibi iç kısımların kanlanması ve doğal olmayan ve kokuşmuş bir nefes almasıyla saldırıya uğradı…". Bu salgın, Atina şehir devletinde nüfusun yaklaşık üçte birinin ölümüne yol açtı (Shephard 2015: 172).

7 "Leviticus" 13:45-46, https://incil.info/kitap/Levililer/13 (26.10.2021).

8 İslam literatüründe salgın hastalıklara karşılık gelecek şekilde *tâun* kelimesi kullanılmıştır (Varlık 2011: 175); Diğer yandan veba kavramının da bu literatürde yer aldığını söylemek mümkündür. Ancak bu kavramlar birbirinden ince bir şekilde farklılaşmakta ve bu farklılığı belirtmek adına *her tâun bir vebadır, ancak her veba bir tâun değildir* kullanımına yer verilmektedir (Conrad 1982: 268-307).

9 Panzac 2009: 462.

10 İslam toplumların salgın hastalıklara karşın aldığı önlemler ve bunun şehirleşme üzerindeki etkisini Avrupa devletleri ile kıyaslayan Shephard (2015: 307), iki toplum arasındaki farkı açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Buna göre Roma sonrası dönemde Avrupalı devletler su kemerleri ve kanalizasyon gibi alt yapı faaliyetlerinde İslam devletlerine kıyas-

ve bulaşıcı hastalığı olanlara karantina uygulamasını önermiştir.[11]

Salgın hastalıklara karşı tedbirler (örneğin karantina uygulaması) sadece insanlara karşı olmamış; ayrıca hayvanların da birtakım salgın hastalıklar taşıyabileceği ileri sürülmüştür. Bu ihtimalden yola çıkılarak hayvanların da karantina uygulamasına tabi tutulmasına yönelik hadis-i şeriflerin bulunduğu söylemek mümkündür. Örneğin, Hz. Peygamber (s.a.v.) "… hastalıklı hayvan sağlıklı hayvanların arasına karıştırılmasın…" şeklinde buyurmuştur.[12] Bu hadis-i şerif, karantina uygulamasının açık bir şekilde hayvanlara yönelik de uygulanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Diğer yandan karantina uygulamasını Osmanlı tarihi açısından nazar-ı dikkate aldığımızda Osmanlı'da veba tartışmalarına ilişkin risalelere 15. yüzyıldan itibaren rastlamak mümkündür. Örneğin bu dönemde Taşköprizâde Ahmed Efendi bir risale kaleme almıştır. Bu risalelere ek olarak, vebaya (salgın hastalıklara) ilişkin fetvaların da Osmanlı tarihinde yer edindiği ve Ebüssuûd Efendi'nin bu konuda fetvalarının olduğu bilinmektedir. Söz konusu bu risale ve fetvalarda, veba durumunda bulunan bölgenin terk edilmesi veya edilmemesi konuları ile bu konuların dinen caiz olup olmadığı gibi durumlar tartışılmış ve vebaya karşı yapılması gerekenler ele alınmıştır.[13]

Yukarıda Osmanlı tarihinde salgın hastalıklara ilişkin tartışmalara ve alınan tedbirlere rağmen bu hastalıkların Osmanlı'da (ve elbette diğer devletlerde de) nasıl yayıldığını dikkate aldığımızda; tüccarların, hacıların, denizcilerin, göçebelerin, ordu ve kaçakların bu yayılımda etkili bir rol oynadıkları düşünülmektedir. Bu manada söz konusu bu grupların diğer topluluklar ile yakın ilişkiler içinde olmaları salgın hastalıkların yayılmasının ardında yatan unsur olarak karşımızda durmaktadır.

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE KARANTİNA UYGULAMASINA DAİR TARTIŞMALAR

Osmanlı idaresi altında halk sağlığına devletin ilk yıllarından itibaren büyük önem verilmiş ve bilhassa salgın hastalıkların ortaya çıkmasını engellemek veya ortaya çıkan hastalıkların bertaraf edilebilmesi için birtakım önlemler alınmıştır. Ölen kişilerin hemen defnedilmesi, genel temizlik kurallarına riayet edilmesi, ev ve işyerlerinin çöplerinin dışarıya atılmaması, kanalların bulunduğu yerlere tuvalet inşa edilmemesi bu önlemler arasındadır.[14] Osmanlı idaresinde toplum sağlığına gösterilen bu öneme karşılık karantina uygulamasının ilk defa ne zaman başvurulduğuna dair kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte 18. yüzyılda karantina kelimesinin Osmanlı kaynaklarında geçtiği bilinmektedir. Örneğin Râşid Mehmed Efendi tarafından kaleme alınan *Târih-i Râşid* isimli eserde Fransa'da vukua gelen salgın hastalık ve bu hastalığa karşı alınan karantina önlemlerinden söz edilmektedir.[15] Her ne kadar bu kullanıma (doğrudan karantina kelimesinin kullanılmasına) bu dönem-

---

la oldukça geri kalmıştır. Söz konusu dönemlerde Avrupa'da büyüyen şehirlerin ekseriyetinde sıhhi koşullar oldukça kötüdür. Bu manada bu gelişmeler neticesinde Saniotis (2012) İslam dini etrafında şekillenen tıbbın karantina, hastaneler ve sistematik klinik eğitimi içeren bir disiplin modelini müjdelediğini ifade etmiştir.

11 Shephard 2015: 279.

12 İmam Muhammed bin Muhammed bin Süleyman er-Rûdânî, *Cem'ul-fevâid min Câmi'il-usûl ve Mecma'iz-zevâid*, C. 4, (çev.) Naim Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul (y.y) s. 202.

13 Varlık 2011: 177.

14 Sarıyıldız 1998: 319.

15 Bu dönemde Fransa'nın Marsilya ve diğer bazı bölgelerinde meydana gelen salgın hastalık için yabancı devletlerden gelen kişiler belirli bir süre (bazen 20 veya 30 bazen de 40 gün olmak üzere) karantina kurallarına riayet etmeleri gerek-

de rastlanılmış olsa da karantina uygulamasının evvel dönemlere uzandığı bilinmektedir. Örneğin yukarıda da değinildiği gibi, veba tartışmalarına ilişkin risalelere 15. yüzyıldan itibaren rastlamak mümkündür.

Yukarıda sunulan değerlendirmeden farklı olarak Yıldırım'a (1985)[16] göre Osmanlı toplumunda halk sağlığının korunmasına yönelik resmî kurumların ortaya çıkışı eski dönemlere dayanmamaktadır. Bu iddianın ardında yatan düşünce oldukça sübjektif olmakla birlikte şu şekildedir: Osmanlı idaresinde salgın hastalıklar Allah'ın bir gazabı olarak kabul görülmekte ve bu nedenle bu gazaba karşı alınabilecek tedbirler ise yersizdir. Dahası Yıldırım (1985)[17] bu gazaplara karşı ileri sürülecek tedbirlerin Allah'a karşı bir isyan olarak görüldüğünü iddia etmiş ve Osmanlı idaresinde salgınlara karşı herhangi bir tedbir alınmayarak sadece İstanbul'da sur kapılarının dışına yerleştirilen görevliler vasıtasıyla çıkan tabutların sayıldığını ve diğer yandan minarelerden bu ölümler için yatsı ezanından sonra Sure-i Ahkaf okunduğunu belirtmiştir. Burada okutulan bu surenin bir tedbir gayesiyle mi okutulduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Yıldırım (1985)[18] tarafından ileri sürülen bu görüşlerin, İslam tarihini ve Osmanlı örneğini nazarı dikkate aldığımızda muteber olmadığını söylemek mümkündür.

Yıldırım (1985) tarafından ileri sürülen görüşler esasında Osmanlı Tarihi üzerine (özellikle de veba kavramı hakkında) yapılan çalışmalardan (örneğin Panzac (2009, 2017)[19] ve Lowry (2003)[20] tarafından ele alınan çalışmalardan) etkilenmenin bir sonucu olduğu düşünülmektedir. Çünkü söz konusu bu çalışmalar, Osmanlı idaresinde ve toplumunda vebaya karşı alınacak tedbirlerin İslam hukuku hudutları dışında kaldığı düşüncesinin hâkim olduğunu ve meydana gelen salgın hastalıklara karşı alınan tedbirlerin kınandığını ileri sürmektedir. Örneğin Panzac (2009)[21] yaşanan tüm bu salgın hastalıklara karşı Osmanlı Devleti'nin kayıtsız kaldığını ve vebanın (ve diğer hastalıkların) Allah'ın bir gazabının bir sonucu olarak gördükleri için karşı bir mücadelede bulunmadığını ileri sürmüştür.

Bu düşünceden yola çıkarak Müslümanların salgın hastalıklara karşı kayıtsız kaldığı fikrini Kılıç (2019) da ileri sürmüş ve Müslümanların söz konusu olaylara kaderci bir tavır sergilediklerini ifade etmiştir.[22] Dahası Kılıç (2019) salgın hastalıklara karşı bir önlem olan karantina uygulamasının yaygın bir şekilde uygulanması hakkında endişelerin de bulunduğunu dile getirmiştir. Örneğin, karantinanın ticareti olumsuz bir şekilde etkileyeceğini ve toplumun söz konusu uygulamaya hoşnutsuzluk göstermesinin kuvvetle muhtemel olduğunu belirtmiştir. Ancak bu düşüncelere karşın, literatürde uzun dönemde karantina uygulamasının hem iktisadi ve sosyal hem de sağlık anlamında önemli katkılar sunacağı üzerinde de durulmuştur.[23]

---

mektedir (Râşid Mehmed Efendi 2013: 328).

16 Yıldırım 1985: 1320.

17 Yıldırım 1985: 1320.

18 Yıldırım 1985: 1320.

19 Panzac 2017. Panzac (2009, 2017) tarafından ileri sürülen bu tespitleri Uludağ (1938)'ın eserinde de görmek mümkündür. Uludağ (1938)'a göre bu görüşlerin yayılmasında din adamlarının büyük bir rolü vardır. Ancak tıpkı Panzac (2009, 2017)'ın çalışmalarında olduğu gibi Uludağ (1938) tarafından ileri sürülen bu tespitlerin doğru ve geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir (Uludağ 1938: 445-467).

20 Lowry 2003: 93-132.

21 Panzac 2009: 463.

22 Ancak bu yazarların söz konusu iddialarını desteklemek amacıyla istifade ettikleri hadis-i şerifi dikkate aldığımızda esasen bu araştırmacıların söz konusu hadisi anlamadıkları veya yanlış yorumladıkları açık bir şekilde ortada durmaktadır.

23 Karantina uygulanmasına ilişkin tartışmalar ilk olarak dini referanslar etrafında gerçekleştirilmiş ve böylece karantinanın

Bu manada Osmanlı toplumunda bir veba meydana geldiğinde söz konusu salgına tevekkül ile yaklaşılmasının yaygın olduğu iddia edilmiştir. Ancak gerek yukarıda İslam dininin vebaya bakışı gerekse tarihsel süreçte meydana gelen salgınlara karşı ortaya konulan tedbirler dikkate alındığında bu görüşlerin gerçeklikten hayli uzak olduğu açık bir şekilde ortada durmaktadır. Bilhassa salgınlara karşı Osmanlı idaresinin sergilediği gayreti İdris-i Bitlisi, Ebussuud Efendi ve İsameddin Ahmed bin Mustafa Taşköprüzade gibi isimlerin faaliyetleri kapsamında ele alan Bulmuş (2003)[24], söz konusu değerlendirmelere karşı çıkmaktadır. Dahası Bulmuş (2003)[25], 19. yüzyılın başında vebaya ilişkin önemli bir eseri kaleme alan İslam alimi Hamdan Bin El-Merhum Osman'ın gayretinin dikkate şayan olduğunu belirtmektedir. Bu manada Bulmuş (2003) yukarıda ileri sürülen vebaya (salgın hastalıklara) karşı kayıtsız kalma düşüncesinin gerçek olmadığının altını önemle çizmektedir.

Diğer yandan Panzac (2009, 2017), 19. yüzyılın başlarında meydana gelen şiddetli salgınlar neticesinde Osmanlı idaresinde salgınlara karşı olan menfi görüşte değişmelere başladığını ifade etmiştir. Bu bağlamda ordu ve ekonomi açısından demografinin önemini göz önüne alan Osmanlı devlet adamları, Avrupa'da hali hazırda uygulanmış olan veba ve koleraya karşı korunma yöntemlerini benimsemişlerdir. Böylece, iddia edildiğine göre, Osmanlı toplumunda İslam hukuku kapsamında ilahi iradeye boyun eğmenin yerini -en azından devlet idaresi tarafından- modern bilgi ve devletin refahı artırma çabalarıyla değişmiştir. Panzac (2009, 2017), bu değişim neticesinde karantina uygulamasının hem diplomatlar hem de doktorlar ve Batılılar tarafından desteklenerek Osmanlı idaresinde uygulamaya sokulduğunu ileri sürmüştür.

19. yüzyıl Osmanlı idaresinde salgın hastalıklara karşı alınan tedbirleri ele aldığımızda, bilindiği üzere, Osmanlı'da koleraya karşı ilk karantina uygulamasının 1831 yılında Hindistan'dan yayılan hastalıktan ötürü olduğu ifade edilmektedir.[26] Bu uygulamanın ardında yatan unsurun baş gösteren kolera salgını olduğu ve tedbir maksadıyla Galata Nazırı Sarım Bey tarafından birtakım yerlerin karantina bölgesi olarak belirlenerek karantina uygulamasının faaliyete sokulduğu düşünülmektedir. Buna göre Karadeniz'den gelen gemiler için İstinye Körfezi; İslam ülkeleri ile Osmanlı gemileri için ise Liman-ı Kebir karantina bölgeleri olarak ilan edilmiştir. 1835 yılına gelindiğinde ise İskenderiye, Kıbrıs ve Suriye'de baş gösteren kolera salgını için Çanakkale'de karantina bölgeleri kurulmuştur.[27]

Diğer yandan Osmanlı idaresinde koleraya karşı ilk karantina uygulanmasının 1831 yılında faaliyete konulmasından farklı olarak, söz konusu uygulamalara ilişkin yasal düzenleme-

dine uygunluğu tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalarda dönemin Şeyhülislamı Mekkizade Asım Efendi karantinaya dair şu soru sorularak ilgili cevap alınmıştır: "Bir beldeye taun isabet edüb Hak sübhaniha Tiâla Hazretlerinin kahrından lütfuna iltica ile esbab-ı tahaffuza teşebbüs etmede beis var mıdır? el cevab yokdur" Sarıyıldız 1994: 334-336; Salgın hastalıkların Osmanlı ekonomisi üzerindeki etkisi hakkında bk. Panzac 2009: 462. En ciddi salgınlarında veba, kırsalda hasadı, şehirlerdeki ticari faaliyetleri ve el sanatlarını kesintiye uğratarak Osmanlı ekonomisini alt üst etti. Bu nedenle Panzac'a göre veba, 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlüklerinin ve zayıflıklarının kökeninde belirleyici bir faktördü.

24 Bulmuş 2013: 18.

25 Bulmuş 2013: 18.

26 Ancak literatürde Osmanlı Devleti'nde evvel dönemlerde de karantina uygulamasından istifade edildiği görülmektedir. Örneğin cüzzam hastalığına karşı 15. Yüzyılda Edirne'de leprozerinin (cüzzam evi) açıldığı ve bunu takiben sonraki yıllarda cüzzam evinin İstanbul, Bursa, Kıbrıs ve Girit'te faaliyet gösterdiği iddia edilmektedir. Bk. Yıldırım 1985: 1328; Osmanlı'da karantina uygulamasına ilişkin ayrıca bkz. Sarıyıldız 2001: 463-465.

27 Yıldırım 1985: 1322.

leri dikkate aldığımızda, Yıldırım'a (1985)[28] göre bu düzenlemelere 1837 yılından itibaren denk gelmek mümkündür. 1837 yılında Akdeniz, Karadeniz, Boğazlar ile Eflak, Boğdan ve Anadolu'nun bazı sınır bölgelerine karantina merkezlerinin kurulmasının gerektiği padişaha arz edilmiştir. Bu çerçevede padişahın fermanı ile Osmanlı'da karantina uygulaması ciddi bir mahiyette uygulamaya sokulduğu ileri sürülmüştür.[29] Buna göre 1838 yılında karantina işleriyle meşgul olmak üzere Meclis-i Tahaffuz (Karantina Meclisi) kurulmuştur.[30]

Sarıyıldız'a (1994)[31] göre Osmanlı topraklarında karantina uygulamasının ardında yatan esas unsur ticari ilişkilerin artması olarak gösterilmiş ve 1718 yılından itibaren artan ticari ilişkiler neticesinde Osmanlı idaresinde karantina ağı genişlemiştir.[32] Ancak karantina uygulamasının daha yaygın bir uygulama haline dönüşmesi 19. yüzyılda uluslararası iş birliğine gidilmesi yoluyla gerçekleşmiştir. 19. yüzyılın başlarından itibaren uluslararası ticarette yaşanan hızlı gelişmeler ve ülkeler arasında meydana gelen ilişkilerin yoğunlaşması salgın hastalıkların yayılma hızını da artırmıştır. Bu artış kaçınılmaz olarak ülkelerin (örneğin Osmanlı Devleti'ni) karantina konusuna yoğunlaşmalarına yol açmış ve bu minvalde gerek karantinaya yönelik politikaların geliştirilmesi gerekse ihtiyaç duyulan kurumların teşkil edilmesi sağlanmıştır. 1838 yılında II. Mahmut döneminde kurulan Karantina Meclisi bu çabaların bir neticesidir. Böylece bu dönemde yaygın bir şekilde görülen salgınlara karşı hem nizamnamelerin ihdas edilmesi hem de karantina faaliyetlerinin etkin bir biçimde takip edilmesi maksatlarıyla Karantina Meclisi kurulmuştur.[33]

Buna göre Karantina Meclisi'nin görevlerini genel itibariyle şu şekilde sıralamak mümkündür: i) Osmanlı sınırları dışında vuku bulan bulaşıcı hastalıkların Osmanlı'ya sirayetini engellemek, ii) Osmanlı sınırları dahilinde patlak veren bulaşıcı hastalıkları yerinde söndürmek, iii) bulaşıcı hastalıkların yayılmasını engellemek maksadıyla karantina bölgeleri belirlemek, iv) karantinaya ilişkin nizamnameleri düzenlemeye ilişkin görüşleri Babıali'ye bildirmek.[34]

Netice itibariyle, 1838 yılında II. Mahmut tarafından kadı ve naiblere gönderilen yazıda Osmanlı idaresinde karantina uygulamasına başlandığı vurgulanmıştır. Karantina uygulamasına ilişkin ilk örneklere dair açıklamaları Jérôme-Adolphe Blanqui'nin Osmanlı topraklarına yaptığı seyahatte yer alan değerlendirmelerinde bulmak mümkündür: "Kati bir titizlikle organize edilen ilk karantina hizmetlerini Küçük Çekmece'de bulduk. Köprüyü geçer geçmez kapıyla kapatılmış ve bir birliğin koruması altında pasaportlarımız ve sağlık sertifikalarımızı göstermemiz istendi. Belgelerimiz her zamanki törenle, bir çift cımbızla alındı ve iyice dezenfekte edildi…".[35]

Osmanlı vilayetlerinde salgın hastalıklara karşın bölgesel önlemlerin de alındığı bilinmek-

28 Yıldırım 1985: 1322-1323.

29 Karantina uygulamasının dine uygunluk taşıyıp taşımadığına ilişkin II. Mahmut döneminde devrin şeyhülislamı Mekkizade Mustafa Asım Efendi tarafından fetva verilmiştir (Yıldırım 1985: 1323).

30 İlgili meclis Meclis-i Tahaffuz-ı Ula (Yüksek Karantina Meclisi) ve Meclis-i Tahaffuz-ı Sani (Yüksek Karantina Meclisi Bürosu) olmak üzere iki kısımdan müteşekkil olmuştur (Yıldırım 1985: 1323).

31 Sarıyıldız 1998: 330.

32 Osmanlı toplumunda yaygın görülen salgın hastalık türlerini şu şekilde sıralamak mümkündür: Veba, kolera, tifo, tifüs, raci humma, dizanteri, cüzam, frengi, sıtma, verem, çiçek (Yıldırım 1985: 1325-1331).

33 Sarıyıldız 1998: 330, 334.

34 Sarıyıldız 1998: 343.

35 Alıntılayan Ianeva 2014: 28.

tedir. Örneğin Tuna Vilayetinde 1865 yılında vuku bulan salgında, Tuna vilayetinin yetkilileri vilayette fiilen bir dizi karantina önlemi almış ve bunun neticesinde 1865 yılı ağustos başında, doktorlardan ve vilayet idaresinden oluşan özel bir sağlık komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon bir emir yayınlamış ve bu emirde önlem olarak sokakların ve avluların günde iki kez süpürülmesi ve olgunlaşmamış ve çürüyen meyvelerin yenilmemesi istenmiştir.[36]

Karantina Meclisi kurulduğu tarihten itibaren farklı isimlerle anılmıştır. Bu kullanımları şu şekilde sıralamak mümkündür[37]: Meclis-i Tahaffuz, Meclis-i Umur-ı Sıhhıye, Sıhhiye Meclisi, Sıhhiye Nezareti, Karantina Nezareti. Bu farklı isimlendirmeye paralel olarak Karantina Meclisi'nin tabi olduğu nezaretler de zaman içerisinde farklılıklar göstermiştir. Örneğin Karantina Meclisi kurulduğunda Hariciye Nezaretine bağlı iken; ilerleyen süreçte Dahiliye ve Ticaret Nezaretleri bünyesinde faaliyet göstermiştir. Hatta 1840 yılında Karantina Meclisi müstakil bir nezaret konumuna getirilmişse de bu yapısı uzun sürmemiş ve bu statüsüne son verilmiştir.

Osmanlı idaresinin salgınlara karşı ortaya koyduğu tedbirlerden birisi de salgınlara ilişkin uluslararası düzeyde bir toplantının icra edilmiş olmasıdır. 1840 yılında Meclis-i Tahffuz-ı Ula 13 yabancı devletin katılımıyla bir toplantı gerçekleştirmiştir. Bu toplantı vesilesiyle Sayın (1999)[38], Karantina Meclisi'nin uluslararası bir hüviyet kazandığı belirtmiş ve bu meclisin gelir elde etme ve elde ettiği bu gelirleri kullanmada müstakil olarak hareket ettiğini ve bu itibar ile devlet bütçesinin dışında olduğunu ifade etmiştir. Diğer yandan Osmanlı'nın ortaya koyduğu bu gayrete karşın aynı mahiyette bir toplantının Avrupalı devletler tarafından ancak 1851 yılında gerçekleştirilebilmiştir. Bu manada Avrupalı devletler salgın hastalıklara karşı ortak ve tek tip önlemleri faaliyete koyabilmek için Uluslararası Sağlık Konferansı adıyla 1851 yılında Paris'te toplanmıştır.[39]

Osmanlı idaresini karantina uygulamasına sevk eden güdüler sadece iç kaynaklı olmamış; ayrıca İngiltere, Fransa gibi ülkeler de Osmanlı'nın Doğu'dan gelebilecek veba tehlikelerine karşı karantina uygulamasından istifade etmesini dile getirmiş ve bunun için diplomatik cabalar sarf etmişlerdir.[40] Osmanlı'nın bulunduğu konum itibariyle Avrupa ile Doğu arasında bir köprü vazifesi taşıması ve ticaretin merkezi konumunda olması bu cabaların ardında yatan asıl unsur olarak karşımızda durmaktadır. Ortaya konulan bu gayretin Osmanlı toplumunda önemli neticeler barındırdığını belirten Pamuk (2018)[41]; vebanın, 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde ortadan kaybolmasını ve ortalama yaşam süresinin kademeli olarak artmasını bu gayretin neticeleri olarak görmüştür. Bu manada önde gelen limanlardaki gemilerin karantinaya alınması gibi halk sağlığı önlemleri muhtemelen vebanın ortadan kaybolmasında bir rol oynamıştır.

36 Ianeva 2014: 28.
37 Sarıyıldız 1998: 338, 340.
38 Abdurrahman Vefik Sayın, *Tekalif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*, T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Yayın no: 1999/352, Ankara, s. 667.
39 Yıldırım 1985: 1337. Salgınlar ve karantina özelinde gerçekleştirilen uluslararası konferanslar için bkz. Şehsuvaroğlu 1957: 418-443.
40 Sarıyıldız 1998: 331.
41 Pamuk 2018: 39.

3. OSMANLI İDARESİNDE KARANTİNA UYGULAMASININ FİNANSMANI: KARANTİNA VERGİSİ

Yukarıda ele alındığı üzere, Osmanlı idaresi 1830'lu yıllarda Karantina Meclisi'ni kurmuştur. Bu kurumun duyduğu personel ihtiyacı ile binalar ve karantina yerleri (karantina binalarına ait fotoğraflar ve kroki planları Ekler kısmında yer almaktadır) Osmanlı maliyesinde yeni harcama kalemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.[42] Başka bir ifadeyle salgın hastalıkların yayılmasının hız kazandığı 19. yüzyılın başlarında karantina uygulamasından etkin bir şekilde istifa etmek üzere uygulamaya sokulan politikalar, Osmanlı idaresini yeni bir arayışa sürüklemiştir: karantina uygulamasının finansmanı. Uygulamaya sokulan politikaların finansmanı ilgili dönemde tartışma konusu olmuş ve ihtiyaç duyulan finansmanın temininde birtakım çözüm önerileri ortaya konulmuştur.

Söz konusu dönemde devlet hazinesinin ilgili harcamaları karşılamada zorluk çekebileceği ihtimalinden ötürü istikraz, İstanbul'da ikamet eden devlet görevlileri ile zengin kişilerden ta'viz[43] suretiyle para toplanması ve halktın geneli üzerine yüklenecek bir verginin ihdası gibi politikalar çözüm önerisi olarak ileri sürülmüştür. İlk olarak İstanbul'da uygulamaya sokulan karantina uygulaması için ta'viz suretiyle gelir temini yoluna başvurulmuştur. Ancak İstanbul dışındaki bölgelerde uygulamaya sokulacak olan karantina uygulamasının finansmanı yeni bir tartışma konusunu teşkil etmiş ve söz konusu karantina bölgeleri için gereken finansmanın temininde iki seçenek üzerinde durulmuştur: i) halkın geneli üzerine bir vergi yüklenmesi, ii) sınırlarda ikamet eden kişiler ile karantinanın uygulandığı yerlerde ikamet edenlere vergi salınması. Ancak her iki gruba yönelik vergi ihdası düşüncesi Tanzimat ile geçilen yeni vergi sistemi anlayışına aykırı olabileceğinden bu görüşler kısmen uygun bulunmamıştır. Netice itibariyle bu harcamaların bir kısmının hazineden karşılanması düşüncesi ön plana çıkmıştır. Diğer yandan karantina masraflarının istikraz yoluyla karşılanması hakkında ise Osmanlı idaresinin şimdiye kadar dış borçlanmaya gitmediği; ayrıca alınabilecek bir dış borcun faizi ile ifa edilmesi sorunlu görülerek bu yola da gidilmemiştir. Bu tartışmalar II. Mahmut'a arz edilmiş ve Padişah, karantina masraflarının gerek halka gerekse hazineye zarar vermeyecek şekilde temin edilmesi yoluna gidilmesini irade etmiştir.[44]

Tartışılan bu seçenekler arasında karantina masraflarının karşılanmasında vergi ihdası fikri netice vermiş ve *İstanbul ile Bilad-ı Selase'de ikamet edenlerden* aylık ödenecek bir verginin ihdası kararlaştırılmıştır. Buna göre söz konusu bölgelerde ikamet eden kişilerin hane sayısı hesaplanmış ve bu haneler ödeme güçlerine göre üç gruba ayrılmıştır. Böylece birinci grupta yer alanlardan 25 kuruş, ikinci gruptan 12,5 kuruş ve üçüncü gruptan 5,5 kuruş vergi alınması kararlaştırılmış ve bu verginin memur ve tabiplerin maaşlarının karşılanmasında kullanılacağı vurgulanmıştır. Diğer yandan ödeme güçleri bulunmayan haneler bu vergiden muaf tutulmuş ve bu verginin tahsilinde mahalle imam ve muhtarlardan istifade edilmesi yoluna gidilmiştir.[45] Verginin toplanmasında vergi mü-

42 Aşağıda da ayrıntılı bir şekilde ele alındığı üzere söz konusu masrafların karşılanmasında karantina vergisine başvurulduğu ve bu verginin karantina uygulamasına ilişkin harcamalarda kullanıldığı arşiv belgelerinde ortaya konulmaktadır. Bu belgelerden bazıları için bkz. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayun (HAT.) 524/25568; BOA, Cevdet Sıhhiye (C.SH.) 18/881; BOA, İrade Meclis-i Vala (İ.MVL.) 414/18073.

43 Bir gelirin daha sonra yerine konmak üzere başka bir yere sarf edilmesi (Kubbealtı Lugatı, Taviz, http://lugatim.com/s/TAV%C4%B0Z (27.10.2021).

44 Sarıyıldız 1998: 340-343.

45 Sarıyıldız 1998: 354.

kelleflerinin sahip olduğu ödeme güçlerine göre farklı miktarlarda vergi alınması esasında Osmanlı idaresinde tahsil edilen vergilerin genel bir özelliğini teşkil etmekte ve Osmanlı idaresinin ödeme gücüne atfettiği önemi ortaya koymaktadır. Diğer yandan, yukarıda da belirtildiği üzere, karantina mükellefiyetinin belirlenmesinde (Osmanlı maliye sisteminde uygulanan diğer vergilerde olduğu gibi) ortaya konulan bir diğer durum ödeme gücü bulunmayan mükelleflerin varlığıdır. Buna göre ödeme gücüne bulunmayan mükellefler söz konusu vergiden muaf tutulmuştur.

Karantina vergisinin ilk dönemlerde sadece yukarıda belirtilen bölgelerde ikamet edenlerden tahsil edildiği ve yabancı gemilerden karantina vergisinin tahsil edilebilmesinin ancak 1872 yılında gerçekleştirilebildiği iddia edilmiştir.[46] Ancak bu iddia eksik bir değerlendirmedir.[47] Çünkü 1840 yılında yabancı gemilerden geminin büyüklüğünden ve yolcu sayısından bağımsız olarak 40 kuruş vergi alınması kararlaştırılmıştır. Ancak Osmanlı idarecileri belirlenen bu miktarın yeni inşa edilen karantina bölgelerinin masraflarını karşılamada yetersiz olacağından endişe etmişlerdir. Örneğin Osmanlı karantina idaresi baş maliye memuru Baki Efendi, Babıali'ye yazdığı yazıda Mart 1840 ile Şubat 1841 arasında toplanan 5.660 kuruşun toplam masrafların onda birini bile karşılayamayacağına dikkat çekmiş ve bu koşullar altında söz konusu karantina merkezlerinin kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığına vurgu yapmıştır. Baki Efendi, bu durumu aşmak adına yabancı gemiler de dahil olmak üzere gemilerdeki yolculardan karantina vergisi olarak her birinin 1 kuruş ödemesini önermiştir. Osmanlı idaresi, Paris›teki 1851 Uluslararası Sağlık Konferansı›nda bu konuyu yeniden gündeme getirerek söz konusu vergi miktarının değiştirilmesi konusunda yeni bir tarife önerisinde bulunmuştur. Bu girişim olumlu bir netice vermemiş ve Osmanlı idaresi 1862 yılında söz konusu bu teklifini ilgili vergi miktarlarını düşürerek yeniden sunmuştur. Tüm bu çabalar neticesinde 1872 yılında yeni bir vergi tarifesi sunulmuş ve bu tarife uygulamaya sokulmuştur.[48]

Söz konusu verginin yabancı gemilere uygulanmasının veya düşük miktarda uygulanmasının böylesine uzun bir zaman almasının ardında yatan unsur Karantina Meclisi'ni teşekkül eden üyelerin dengesiz dağılımı olduğu ileri sürülmüştür. Karantina Meclisi'nin kurulduğu dönemde bu meclise ilk olarak Avrupalı hekimler dahil edilmiştir. Bu hekimlere ek olarak, gerek karantina işlerinin kolaylaştırılması ve çabuklaştırılması maksadıyla İstanbul'daki sefirlerin birer temsilcileri de ilgili meclise dahil edilmiştir. İlk zamanlar geçici olarak kabul edilen bu temsilciler zamanlar daimî bir pozisyona ulaşmış ve rey hakkına da sahip olmuşlardır. Hem yabancı hekimlerin hem de sefirlerin temsilcilerinin Karantina Meclisi'nde yer almış olması söz konusu meclise uluslararası olma (4 Osmanlı azasına karşılık 14 yabancı aza) hüviyeti kazandırmış olsa da bu durum Osmanlı idaresi aleyhine sonuçların meydana gelmesine yol açmıştır. Sarıyıldız'a (1994)[49] göre yabancı gemilere karantina vergisinin yüklenememesi bu olumsuz sonuçlardan en dikkat çekeni olarak karşımızda durmaktadır. Bu manada karantina vergisinin ihdas edildiği yıldan 1972 yılında yapılan değişikliğe dek yabancı devlet gemilerinden karantina vergisi tahsil edilememiştir. 1872 yılında

46 Sarıyıldız 1998: 357.

47 Yabancı devletlere ait gemilerin karantina vergisine tabi olduğunu ve söz konusu bu verginin tahsil edilmesi yoluna gidildiğini Osmanlı arşiv belgelerinde takip etmek mümkündür. İlgili belgeler için bkz. BOA, Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS.) 2923/126; HR.SYS. 2923/120; Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (HR.MKT.) 163/92; Hariciye Nezareti Belgrat Sefareti (HR.SFR.03) 311/44.

48 Bulmuş 2012: 141-142. Yabancı devletlerin gemilerine uygulanan vergiye ilişkin düzenlemeler için bkz. Ahmed Mithat Efendi 2003: 89-119.

49 Sarıyıldız 1998: 357.

yapılan kapsamlı bir değişiklik ile söz konusu verginin hem Osmanlı hem de yabancı devletlerin gemilerine uygulanması kararlaştırılmıştır. Her ne kadar Sarıyıldız (1994)[50] bu verginin 1872 yılına kadar yabancı devletlere uygulanmadığını belirtmiş olsa da yukarıda ele alınan tartışmalarda görüldüğü üzere söz konusu verginin düşük miktarlarda da olsa yabancı devlet gemilerine uygulanabilmiştir.

İlk olarak İstanbul ve Bilad-ı Selase'de uygulamaya sokulan bu verginin sonraki dönemlerde diğer bölgelerde de uygulamaya sokulduğu söylemek mümkündür. Örneğin 1911 tarihli kanun ile karantina vergisi Hicaz bölgesinde uygulamaya konulmuştur. Buna göre hem kara hem de deniz yoluyla Hicaz bölgesine gelen hacılar ve diğer yolculardan 10 kuruş karantina vergisinin alınması kararlaştırılmıştır. Söz konusu kanun metninde alınan verginin ardında yatan temel gaye, Hicaz bölgesinde toplumsal sağlının temin edilmesi ve hacıların çeşitli hastalıklardan korunmasının sağlanması şeklinde izah edilmiştir.[51] Bu çerçevede karantina vergisinin mükellefleri arasında önemli bir konuma sahip olan kesim hacılar olmuştur ve bunlardan ödeme gücü düşük olan hacılar söz konusu vergiden muaf tutulmuştur. Diğer yandan karantina vergisine ilaveten, bazı dönemlerde (örneğin 1908 tarihli İrade-i Seniyye'de yer aldığı üzere Tebük'de inşa edilecek bir karantinahane için) karantina masraflarının karşılanması, yeni karantina binalarının inşası gibi sebeplerden ötürü ilave ücretler de talep edilmiştir. Tıpkı karantina vergisinde olduğu gibi, ödeme gücü bulunmayan kişiler bu ilave ödemelerden de muaf tutulmuştur.[52]

Sayın (1999)[53], Osmanlı maliyesinde uygulamaya sokulmuş olan karantina vergisinin esas itibariyle rüsum-ı sıhhiye kapsamında tahsil edilmiş olan bir vergi olduğunu ifade etmiştir ve buna göre rüsum-ı sıhhiye; sıhhıyye-i insaniye ve sıhhıyye-i hayvaniye[54] vergilerinden müteşekkildir. Rüsum-ı sıhhıyye-i insaniye genel olarak karantina rüsumu olarak adlandırılmış ve uygulama alanı bulmuştur. Bu verginin konusunu ise yolcular ile eşyalar oluşturmuştur. Sayın (1999)[55] tarafından aktarılan bu bilgileri Osmanlı bütçeleri vasıtasıyla teyit etmek mümkündür. Osmanlı bütçelerinde yer alan gelirleri incelediğimizde, ilk olarak 1865-1867 mali yılları için karantina vergisi gelirleri *karantina* tabiriyle *hasılat-ı mütenevvia* gelirleri arasında yer alırken; 1867-1868 mali yılı bütçesinden itibaren karantina vergisi gelirlerinin yine aynı kullanımla *bil-vasıta alınan tekalif ve rüsumat* arasında yer almaya başladığını müşahede etmekteyiz. Karantina vergisinin sonraki dönem bütçelerinde ise (örneğin 1874-1875 mali yılı bütçesinde) *daire-i sıhhiye* olarak yer almıştır. Diğer yandan 1909-1910 mali yılı bütçesinden itibaren karantina vergisinin genelinden ziyade karantina vergisini oluşturan bir diğer vergi olan *rüsum-u sıhhiye-i hayvaniye* vergisine yer verildiğini görmekteyiz.[56]

Bu anlamda ilgili yılların bütçelerinde yer alan söz konusu tabirler hakkında zaman içerisin-

50 Sarıyıldız 1998: 357.

51 *Düstur*, II. Tertip, C. 3, s. 356.

52 *Düstur*, II. Tertip, C. 1, s. 92.

53 Abdurrahman Vefik Sayın, s. 677.

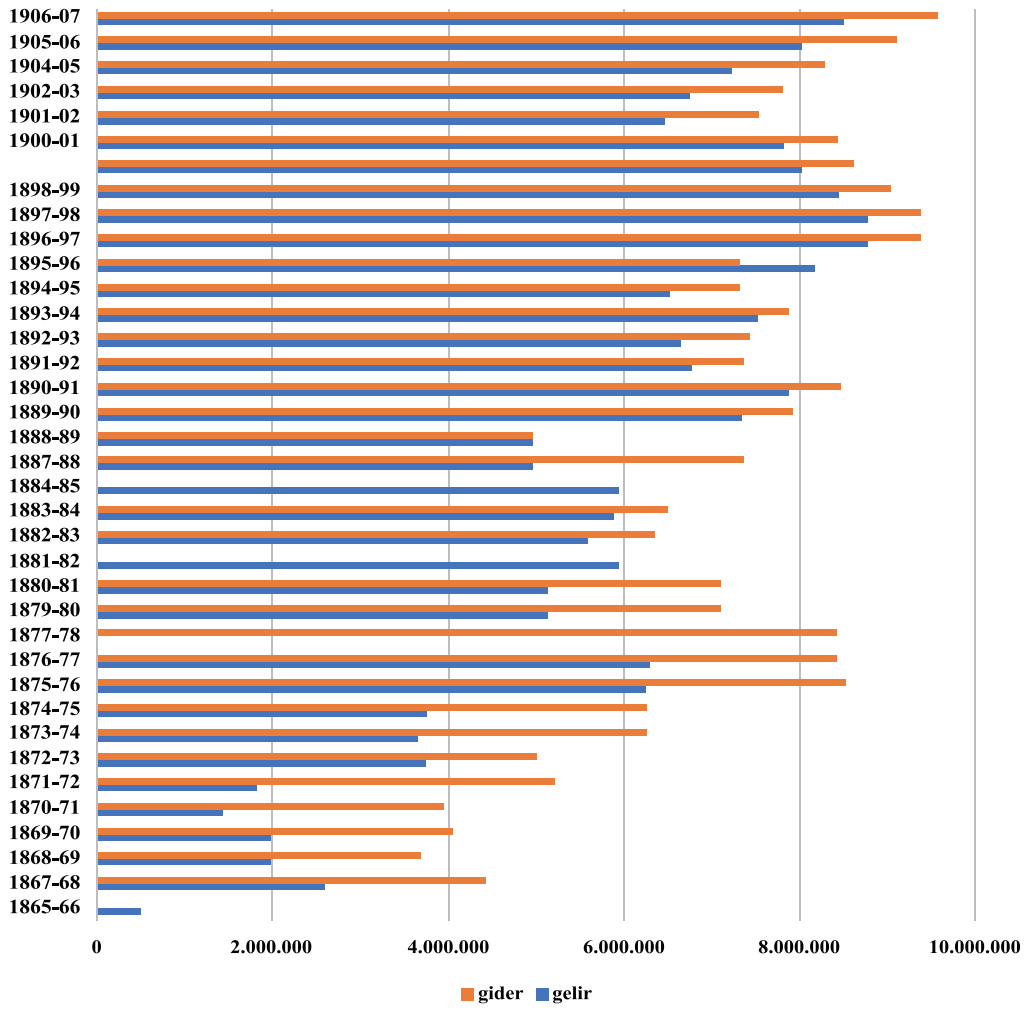
54 Bu vergini ilk olarak geçici mahiyette 26 Aralık 1892 yılında Hüdavendigar Vilayetinde uygulamaya sokulduğu ve 1898 yılından itibaren de yaygınlaştırıldığı bilinmektedir. Bu vergi hem hayvan adedi hem de kesilen hayvanın parçaları üzerinden tarh ve tahsil edilmiştir. Bu vergi esas itibariyle söz konusu hayvanların (ve hayvan parçalarının) sağlıklı olup olmadığının teftiş edilmesi neticesinde alınan bir vergidir. Rüsum-ı sıhhıyye-i hayvaniye söz konusu çalışmanın kapsamı dışında olduğundan ilgili vergiye ilişkin bilgiler için bkz. Abdurrahman Vefik Sayın, s. 677-678; *İhsaiyat-ı Maliye (Maliye İstatistikleri 1885-1909)* 2000: 179-182.

55 *İhsaiyat-ı Maliye (Maliye İstatistikleri 1885-1909)* 2000: 179-182.

56 İlgili bütçeler için bkz. Güran 2011.

de farklı kullanımlar gözlemlenmiştir. Böylece bazı yıllarda karantina vergisi tabiri kullanılırken, diğer yıllarda daire-i sıhhiye veya sadece sıhhiye kullanımına yer verilmiştir. Ancak bu farklı kullanımların nedenleri bilinmemektedir. Diğer yandan Osmanlı bütçelerinde karantina vergisinden elde edilen gelirlere ek olarak, sıhhiye (kuvvetle muhtemel burada sıhhiye kavramının karantina için yapılan maaş ödemeleri ve bina gibi alanlara yapılan harcamalar kastedilmektedir) alanında yapılan harcamalar da ilgili yılın bütçesinde yer almıştır. Ancak bu durum her yıl bütçesinde görülmemektedir. Başka bir ifadeyle, bazı yıl bütçelerinde karantina vergisi varidat arasında yer almakta iken, mesarifat kısmında yapılan harcamalar yer almamıştır (bkz. 1865-1866 bütçesi). Ayrıca bu durumun aksine de rastlamak mümkündür (bk. 1877-1878 bütçesi). Karantina vergisinden elde edilen gelirler için kullanılan bu ifade farklılığına benzer bir durumu mesarifat kısmında da takip etmek mümkündür. Karantina için yapılan masraflar için (örneğin 1867 yılı bütçesinde) *karantina memurları maaş ve mesarifi* tabiri kullanılmış iken; sonraki yıl bütçesinde bu harcama kalemi için *idare-i sıhhiye* (ki sonraki dönemlerde sadece *sıhhiye*) tabiri kullanılmıştır.

Grafik 1: *Karantina Uygulaması: Gelir ve Gider, 1865-1907*

Kaynak: Güran 2011.

Osmanlı bütçelerinde karantina vergisine ilişkin bu farklı kullanımlara karşın, söz konusu vergiden elde edilen gelirleri dikkate aldığımızda, bu vergiye ilişkin verilerin 1865 yılından itibaren Osmanlı bütçelerinde yer aldığını ifade etmek mümkündür. Buna göre söz konusu verilerin takibini Grafik 1 yardımıyla gerçekleştirmek mümkündür.

Grafik 1'de yer aldığı üzere, karantina vergisinden elde edilen gelirler ile bu alanda yapılan harcamalara dair 1865 yılından 1907 yılına toplamda 37 yıla ilişkin bütçe verisi bulunmaktadır. Bu verilerden açık bir şekilde görüldüğü üzere, karantina vergisinden elde edilen gelirler bu alanda yapılan harcamaları karşılamada yetersiz kalmıştır. Bu değerlendirmenin tek istisnası 1895-1896 yılı bütçesidir. Bu yılda karantina vergisinden toplanan gelirler bu alanda yapılan harcamalardan fazla olmuştur. Diğer yandan, Grafik 1'de de açık bir şekilde görüldüğü haliyle, 1872-1873 yılında karantina vergisinden elde edilen gelirlerin bir önceki yıl miktarının 2 katından fazla bir şekilde artmıştır. Bu artışın ardında yatan temel unsurun yabancı ülkeler gemilerine de uygulanmış olan vergi miktarının 1872 yılından itibaren artırılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Yukarıda ele alınan karantina vergisi tahsil miktarından farklı olarak, karantina vergisinin uygulanması esnasında vuku bulan olayları ele aldığımızda bilhassa ödeme gücü bulunmayan vergi mükelleflerinin söz konusu verginin kapsamı dışında tutulduğuna ilişkin örnekleri görmek mümkündür.[57] Bu belgelerde ilgili vergi mükelleflerinin ödeme güçlerine vurgu yapılarak ödeme gücüne haiz olmayan kişilerin bu vergiden muaf tutulmasına ve bu meyanda hareket edilmesine riayet edilmesi istenmiştir. Ayrıca Kuveyt, Bahreyn ve Katif ahalisi örneğinde olduğu gibi, bazı yörelerde tahsil edilen karantina vergisinden dolayı mağdur olduklarından ötürü ilgili bölgelerde yaşayan vergi mükellefleri bu verginin kaldırılması ve böylece mağduriyetlerinin giderilmesi hususunda telgraf göndermişlerdir.[58]

Diğer yandan karantina vergisinin uygulanması esnasında karantina memurlarının zimmete para geçirme, tarifeye aykırı vergi tahsil etme gibi birtakım uygunsuz davranışlar sergiledikleri de arşiv belgelerine yansımıştır.[59] Örneğin 1847 tarihli belgede, Adana Karantinahanesi'ne bağlı Karataş İskelesi'nin müdür vekilinin nizama aykırı olarak zimmetine karantina vergisini geçirmiştir. Müdür vekilinin sergilemiş olduğu bu davranış sebebiyle Adana Valisi tarafından dövdürülmüş ve azledilmiştir.[60] Benzer bir olay 1908 yılında İzmid'de meydana gelmiştir. 1908 tarihli ve İzmid mutasarrıflığına gönderilen belgeye göre, İzmid karantina gardiyanı Hüsnü Ağa'nın, karantina vergisinden elde edilen miktarı zimmetine geçirmiştir. Daha sonra yakalanan Hüsnü Ağa'nın üzerinde çıkan para İzmid Mutasarrıflığı'na gönderilmiştir.[61]

57 BOA, Dahiliye Nezareti Mütenevvia Evrakı (DH.MTV.) 40/26; BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO.) 320/23983. Söz konusu dönemde karantina vergisine tabi tutulan ve ödeme gücü bağlamında tartışma konusunu teşkil eden konuların başında hacıların karantina vergisine tabi olması olmuştur. BOA, DH.MTV. 40/26.

58 BOA, Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM.) 581/2.

59 Tarifeye aykırı vergi talep edilmesine ilişkin belge için bkz. BOA, Sadaret Mektubi Meclis-i Vala Evrakı (A.MKT.MVL.) 1/21.

60 BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı (A.MKT.) 60/88. Vali tarafından müdür vekiline 80 değnek vurdurulmuştur. Ancak Vali tarafından sergilenen bu davranışın uygun olup olmadığının araştırılması maksadıyla bir rapor düzenlenmiştir (BOA, A.MKT. 60/88).

61 BOA, Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB.) 436/81.

SONUÇ

Osmanlı idaresi halk sağlığının korunmasına devletin ilk yıllarından itibaren büyük önem vermiş ve salgın hastalıkların ortaya çıkmasını engellemek veya ortaya çıkan hastalıkların yok edebilmek için birtakım önlemler almıştır. Örneğin ölen kişilerin hemen defnedilmesi, genel temizlik kurallarına riayet edilmesi, ev ve işyerlerinin çöplerinin dışarıya atılmaması, kanalların bulunduğu yerlere tuvalet inşa edilmemesi alınan bu önlemlerden bazılarıdır. Ayrıca salgın hastalıklar konusunda risaleler düzenlenmiş ve fetvalar verilmiştir. Bu çerçevede 15. yüzyılda salgın hastalıklar ve karantina konularında risaleler ve fetvaların varlığı bilinmektedir. Örneğin bu dönemde Taşköprizâde Ahmed Efendi ilgili konularda bir risale kaleme almışken; Ebüssuûd Efendi'nin de bu konularda fetvalarının mevcut olduğu bilinmektedir. Bu gelişmeler bize, literatürde yaygın görüşün aksine, Osmanlı idaresinin ve toplumunun salgın hastalıklara ve karantina uygulaması konularına uzak olmadığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle, literatürde yer aldığı üzere, Osmanlı idaresi ve toplumu salgın hastalıkları Allah'ın bir gazabı neticesinde herhangi bir önlem almama konumunda olmamış; aksine salgın hastalıklara bir çözüm üretme noktasında olmuştur.

Bu çözüm üretmenin temel örneği karantina uygulamasının kurumsallaştırılması maksadıyla ortaya konulan adımlar olmuştur. Böylece Osmanlı idaresi salgın hastalıkların Osmanlı topraklarına sirayet etmesini engellemek ve Osmanlı topraklarında mevcut olan hastalıkları bertaraf etmek maksadıyla 1830'lu yıllarda Karantina Meclisini kurmuştur. Bu meclisin etkin bir şekilde faaliyet göstermesini temin etmek maksadıyla gerek personel gerekse bina ve teçhizat konusunda harcamalarda bulunmuştur. Söz konusu dönemde halihazırda Osmanlı maliyesinin zorluklarla mücadele etmesi Osmanlı idaresini bu harcamaları finanse etmede düşüncelere sevk etmiştir. İstikraz, ta'viz gibi yöntemler tartışılmış olsa da söz konusu harcamaları finanse etmede yeni bir verginin ihdas edilmesine karar verilmiştir: Karantina vergisi. İlk zamanlarda sadece İstanbul'da uygulamaya sokulan bu vergi, zamanla diğer bölgelerde de uygulamaya sokulmuştur. Ayrıca yabancı devlet gemileri de söz konusu verginin mükellefleri arasında yer almıştır. Özellikle 1872 yılına gelindiğinde yabancı gemilere uygulanan vergi miktarının düşük olduğu düşüncesinden hareketle bu dönemde ilgili vergi miktarında bir artışa gidilmiştir.

Karantina vergisinin uygulamasını ele aldığımızda, bu verginin farklı miktarlarda (mükellefin ödeme gücüne bağlı olarak yüksek-orta-zayıf şeklinde) tahsil edildiği görülmüştür. Diğer yandan ödeme gücüne sahip olmayan vergi mükelleflerinin ayrıca bu vergiden muaf tutulduğu da müşahede edilmiştir. Tahsil edilen bu verginin miktarını Osmanlı bütçeleri vasıtasıyla takip etmek mümkündür. Karantina vergisi, sıhhıye resmi, sıhhiye gibi isimler ile anılan bu vergiye ilişkin verilere 1865 yılından itibaren rastlamak mümkündür. 1865 yılından 1907 yılına dek mevcut olan karantina vergisi gelirleri ile bu alanda yapılan giderleri mukayese ettiğimizde bu dönem boyunca harcamaların tahsil edilen vergi miktarından ziyade olduğunu görmek mümkündür. Bu değerlendirmenin tek istisnası 1895-1896 yılı bütçesidir. Bu yılda tahsil edilen karantina vergisi gelirleri, bu alanda yapılan harcamaları aşmıştır.

Karantina vergisinin uygulama sürecinde ise birtakım sorunlar ile mükelleflerin isteklerinin arşiv belgelerine yansıdığını söylemek mümkündür. Örneğin bazı vergi mükelleflerinin ödeme gücü sorunlarını ileri sürerek söz konusu vergiyi ödemeye muktedir olamadıklarını ifade etmişlerdir. Bu

çerçevede söz konusu mağduriyetlerinin giderilmesi noktasında taleplerde bulunmuşlardır. Diğer yandan karantina bölgelerinde görevli olan bazı memurların da zimmete para geçirme, tarifeye aykırı vergi tahsil etme gibi birtakım uygunsuz yollara başvurdukları görülmüştür. Bu manada Osmanlı idaresi söz konusu uygunsuzlukların giderilmesi maksadıyla ilgili kişilerden zimmetin tahsil edilmesi, bu uygunsuzluğa dahil olan kişilerin azledilmesi gibi yollara başvurmuştur.

Netice itibariyle, Osmanlı idaresi salgınla mücadele kapsamında birtakım politikalar uygulamaya sokmuş ve bu politikalar Osmanlı maliyesinde harcamaların artmasına yol açmıştır. Artan harcamaları karşılamada Osmanlı idaresi hem yabancı devletlerin gemilerinden hem de Osmanlı topraklarında ikamet eden kişilerden karantina namıyla bir vergi tahsili yoluna gitmiştir. Karantina vergisi olarak bilinen bu vergi uzun yıllar Osmanlı maliyesinde yerini almıştır. Bu manada günümüzde Covid-19 salgınında olduğu gibi, salgınla mücadelede yeni bir verginin ihdas edilmesi konusu Osmanlı maliyesinde de yerini almıştır. Ancak günümüzde henüz böyle bir vergiye başvurulmamış olmasına karşın, söz konusu verginin Osmanlı maliyesinde uygulandığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Araştırma ve İncelemeler

Ahmed Mithat Efendi 2003. "Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'de Karantina Yani Usûl-i Tahaffuzun Tarihçesi" (çev.) Abdullah Köşe, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 5/1: 89-119.

Ayalon, Y. 2017. "Religion and Ottoman Society's Responses to Epidemics in the Seventeenth and Eighteenth Centuries" *Plague and Contagion in the Islamic Mediterranean*, (ed.) Nükhet Varlık, Arc Humanities Press: 179-198.

Bolaños, Isacar, A. 2019. "The Ottomans During the Global Crises of Cholera and Plague: The View from Iraq and the Gulf" *International Journal of Middle East Studies* 51: 603-620.

Bonhomme, E. 2017. "Plague in Eighteenth-Century Cairo: In Search of Burial and Memorial Sites" *Plague and Contagion in the Islamic Mediterranean*, (ed.) Nükhet Varlık, Arc Humanities Press: 199-220.

Bulmuş, B. 2012. *Plague, Quarantines and Geopolitics in the Ottoman Empire*, Edinburg University Press, Edinburg.

Bulmuş, B. 2013. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba Kavramları Üzerine: Mistisizmden Sosyal Reforma" *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 19: 17-22.

Conrad, Lawrence I. 1982. "Tāʿūn and Wabāʾ Conceptions of Plague and Pestilence in Early Islam" *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 25/3: 268-307.

Curry, John J. 2017. "Scholars, Sufis, and Disease: Can Muslim Religious Works Offer Us Novel Insights on Plagues and Epidemics among the Medieval and Early Modern Ottomans?" *Plague and Contagion in the Islamic Mediterranean*, (ed.) Nükhet Varlık, Arc Humanities Press:

27-56.

er-Rûdânî, İmam Muhammed bin Muhammed bin Süleyman (Tarihsiz), *Büyük Hadis Külliyatı*, *Cem'ul-fevâid min Câmi'il-usûl ve Mecma'iz-zevâid*, C. 4, (çev). Naim Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul.

Güran, T. 2011. *Osmanlı Mali İstatistikleri Bütçeler 1841-1918*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara.

http://lugatim.com/s/TAV%C4%B0Z (27.10.2021).

https://incil.info/kitap/Levililer/13 (26.10.2021).

Ianeva, S. 2014. "Hygiene in Nineteenth-century Ottoman Bulgaria" *Turkish Historical Reviews* 5: 16-31.

İhsaiyat-ı Maliye (Maliye İstatistikleri 1885-1909) 2000. T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Yayın No: 2000/357, Ankara.

Kılıç, O. 2019. "Salgın Hastalıkların Osmanlı Vergi Düzenine Etkisi" *Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri 1* (25-27 Nisan 2019), İzmir Demokrasi Üniversitesi Yayınları 1, İzmir: 371-384.

Lowry, Heath W. 2003. "Pushing the Stone Uphill: the Impact of Bubonic Plague on Ottoman Urban Society in the Fifteenth and Sixteenth Centuries" *Osmanlı Araştırmaları* XXIII: 93-132.

Pamuk, Ş. 2018. *Uneven Centuries Economic Development of Turkey since 1820*, Princeton University Press, Princeton.

Panzac, D. 2009. "Plague" *Encyclopaedia of the Ottoman Empire*, (ed.) Gábor Ágoston, Bruce Masters. Facts On File, An imprint of Infobase Publishing.

Panzac, D. 2017. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*, (çev.) Serap Yılmaz, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Robarts, A. 2017. "Nowhere to Run to, nowhere to Hide? Society, State, and Epidemic Diseases in the Early Nineteenth-Century Ottoman Balkans" *Plague and Contagion in the Islamic Mediterranean*, (ed.) Nükhet Varlık, Arc Humanities Press: 221-242.

Saniotis, A. 2012. "Islamic Medicine and Evolutionary Medicine: A Comparative Analysis" *Journal of the Islamic Medical Association of North America* 44: 1-9.

Sarıyıldız, G. 1994. "Karantina Meclisi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri" *Belleten* 68/222: 329-376.

Sarıyıldız, G. 1998. "Osmanlı'da Hıfzısıhha" *Diyanet İslam Ansiklopedisi* 17: 319-321.

Sarıyıldız, G. 2001. "Karantina" *Diyanet İslam Ansiklopedisi* 24: 463-465.

Sarıyıldız, G., Macar, Oya D. 2017. "Cholera, Pilgrimage, and International Politics of San-

itation: The Quarantine Station on the Island of Kamaran" *Plague and Contagion in the Islamic Mediterranean*, (ed.) Nükhet Varlık, Arc Humanities Press: 243-274.

Sayın, Abdurrahman V. 1999. *Tekalif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*. T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Yayın No: 1999/352, Ankara.

Shefer-Mossensohn, M. 2017. "A Historiography of Epidemics in the Islamic Mediterranean" *Plague and Contagion in the Islamic Mediterranean*, (ed.) Nükhet Varlık, Arc Humanities Press: 3-26.

Shephard, Roy J. 2015. *An Illustrated History of Health and Fitness, from Pre-History to our Post-Modern World*, Springer International Publishing.

Şehsuvaroğlu, Bedi N. 1957. "Türkiye karantina tarihine giriş I. Dünya Karantina Teşkilatı" *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi* 20/3: 418-443.

Târih-i Râşid ve Zeyli 2013. *Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmail Âsım Efendi*, Haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul.

Uludağ, Osman Ş. 1938. "Son Kapitülâsyonlardan Biri Karantina" *Belleten* 2/7-8: 445-467.

Varlık, N. 2011. "Tâun" *Diyanet İslam Ansiklopedisi* 40: 175-177.

Varlık, N. 2013. "From "Bête Noire" to "le Mal de Constantinople": Plagues, Medicine, and the Early Modern Ottoman State" *Journal of World History* 24/4: 741-770.

Varlık, N. (ed.) 2015. *Plague and Empire in the Early Modern Mediterranean World the Ottoman Experience, 1347–1600*, Cambridge University Press, Cambridge.

Varlık, N. 2017. "Oriental Plague" or Epidemiological Orientalism? Revisiting the Plague Episteme of the Early Modern Mediterranean" *Plague and Contagion in the Islamic Mediterranean*, (ed.) Nükhet Varlık, Arc Humanities Press: 57-88.

White, S. 2017. "A Model Disaster: From the Great Ottoman Panzootic to the Cattle Plagues of Early Modern Europe" *Plague and Contagion in the Islamic Mediterranean*, (ed.) Nükhet Varlık, Arc Humanities Press: 91-116.

Yıldırım, N. 1985. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları" *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, A. MKT: Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı 60/88.

BOA, A. MKT. MHM: Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı 581/2.

BOA, A.MKT.MVL: Sadaret Mektubi Meclis-i Vala Evrakı 1/21.

BOA, BEO: Babıali Evrak Odası Evrakı 320/23983.

BOA, C. SH: Cevdet Sıhhiye 18/881.

BOA, DH. MTV: Dahiliye Nezareti Mütenevvia Evrakı 40/26.

BOA, DH.MB.HPS.M: Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye-Hapishaneler Müdüriyeti Müteferrik Evrakı 52/29.

BOA, TFR.I.FTG. F: Rumeli Müfettişliği Fotoğraflar 1696.

BOA, HAT: Hatt-ı Hümayun 524/25568.

BOA, HR. MKT: Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı 163/92.

BOA, HR. SYS: Hariciye Nezareti Siyasi 2923/126.

BOA, HR. SYS: Hariciye Nezareti Siyasi 2923/120.

BOA, HR.SFR.3: Hariciye Nezareti Belgrat Sefareti 311/44.

BOA, İ. MVLİ Rade Meclis-i Vala 414/18073.

BOA, PLK.P: Plan-Proje 5088.

BOA, ZB: Zabtiye Nezareti Evrakı 436/81.

Düstur

"Sevahil-i Hicaziye ile Medine-i Münevverede Huccac ile Yolculardan Ahz Olunacak Tedabir-i Sıhhiye Resmi Hakkında Kanun", *Düstur*, II. Tertip, C. 3, s. 356.

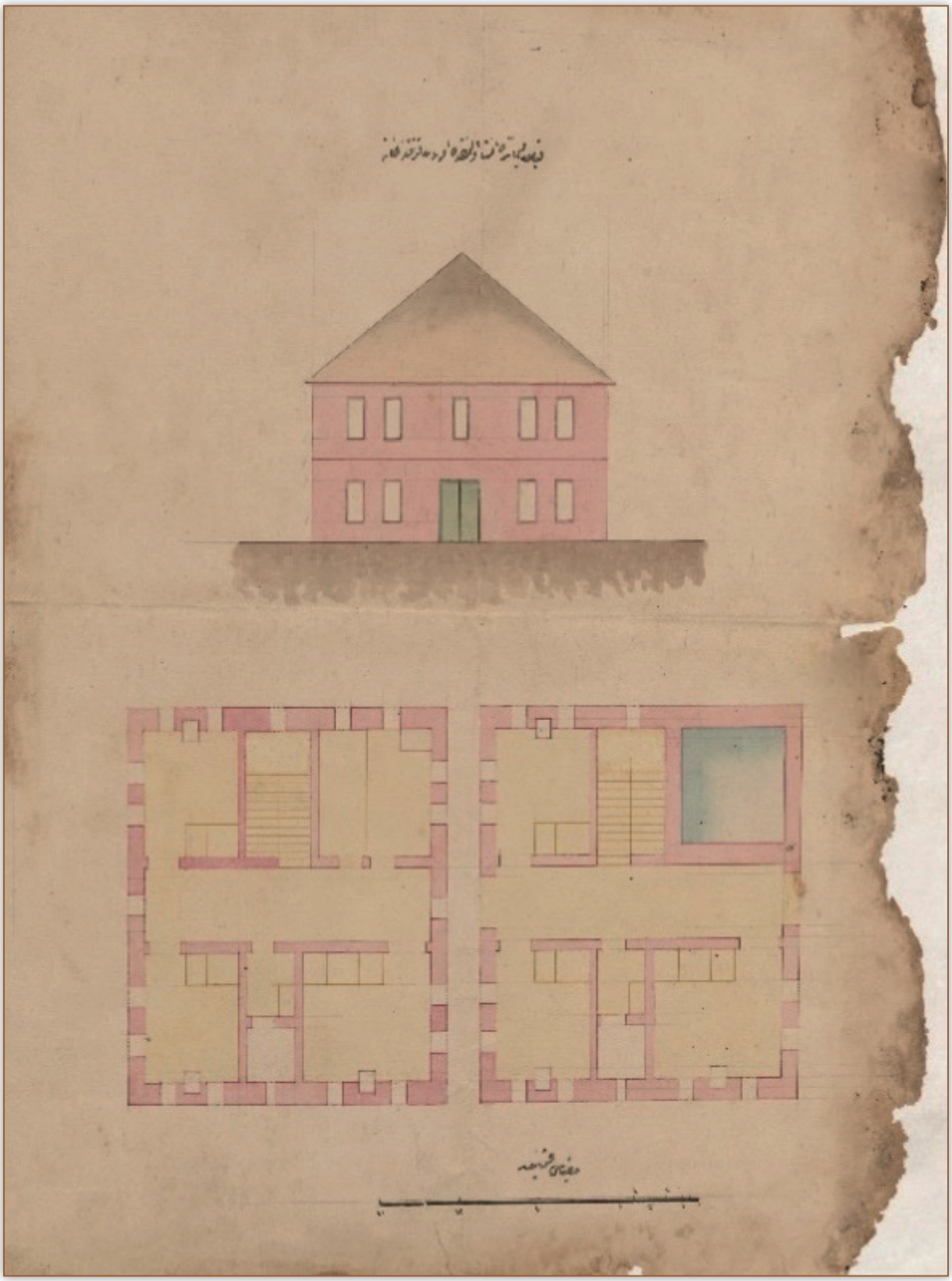
"Tebükde Bir Tahaffuzhane İnşası Mesarifına Karşılık Olarak Karantina Resminden Başka Hüccacdan Yirmibeş Kuruş Ahzi ve Teferruatı Hakkında İrade-i Seniyye", *Düstur*, II. Tertip, C. 1, s. 92.

EKLER

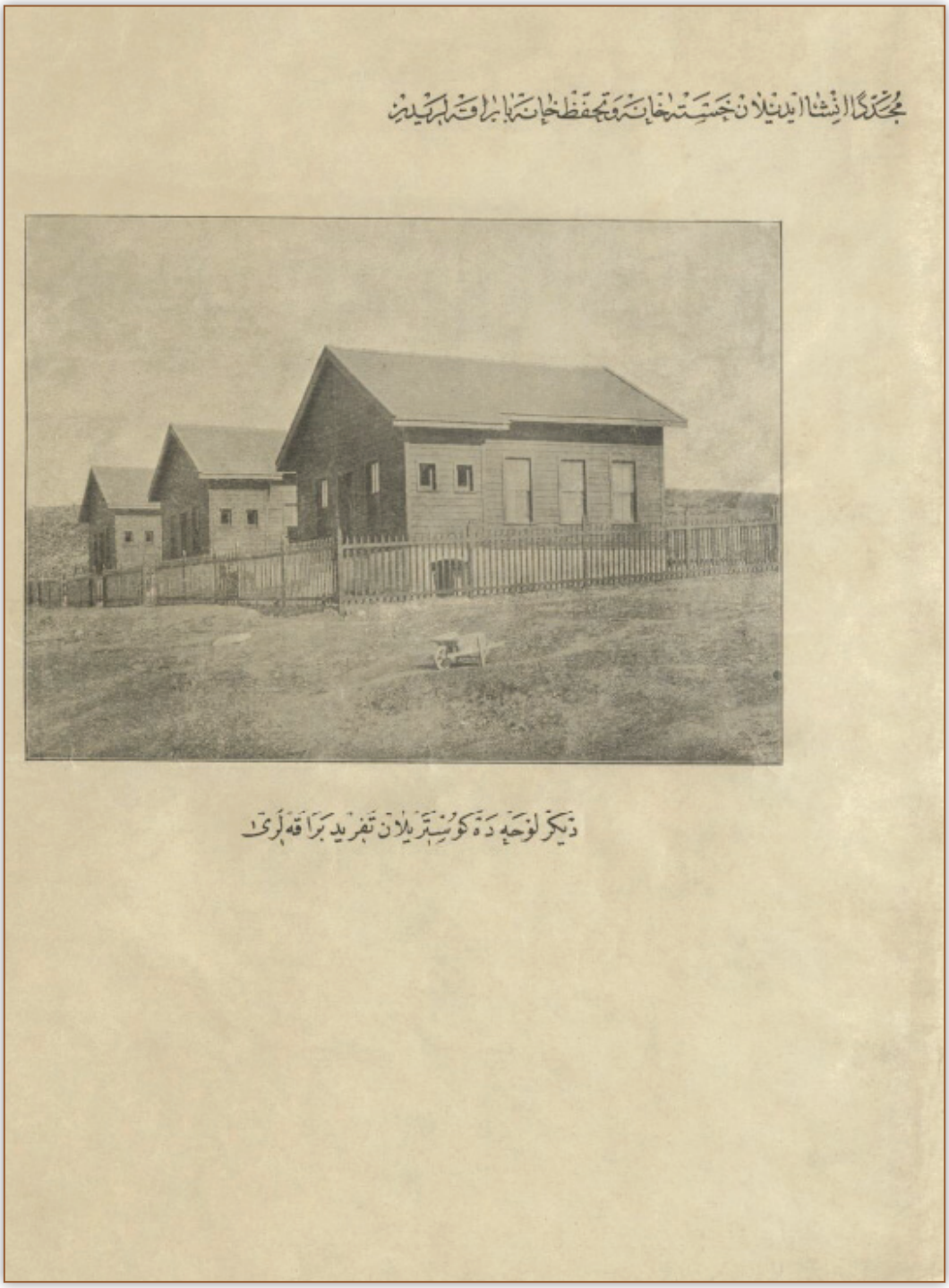
Fotoğraf 1: Karantinahane Binası

Kaynak: BOA, FTR.I.FTG. F. 1696.

Fotoğraf 2: Karantinahane Planı

Kaynak: BOA, PLK. 5088.

Fotoğraf 3: Karantinahane Kompleksi (Kadın, Erkek, Mutfak ve Personel Binaları)

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. M. 52/29.

بالاراده فنیه خصوصاً خلافتپناهی سرای بحر و فی نام مجلده و بالنیابه مخصوص اولمق اوزره

١ یوزدن زیاده نفوس استیعابنه کافی تحفظخانه

٢ ذکوره مخصوص حبسته خانه

٣ احتیاط ایچون تفریدیه قسمی

٤ اناثه مخصوص حبسته خانه

٥ مطبخ و حمامشیر خانه

٦ طبیب و اجزاخانه دائره سی